

ELEONORA SAPIA-DREWNIAK
Uniwersytet Opolski

DOI: 10.17460/2016.3_4.12

KAMILLA MROZOWSKA (1917–2002) – NAUCZYCIELKA – UCZONA – MISTRZ

Źródło: zbiory prywatne prof. J. Dybca

28 stycznia 2017 roku minie setna rocznica urodzin znakomitej uczonej, historyka wychowania, pedagoga, nauczyciela wielu nauczycieli – Kamilli Mrozowskiej. Warto zatem przypomnieć Jej drogę życiową i dokonania naukowe¹. Są one wielokrotnie przywoływane na spotkaniach i konferencjach historyków wychowania przez młodsze pokolenia badaczy i dydaktyków, gdyż jej wkład w kształtowanie dyscypliny naukowej historii wychowania jest niepodważalny.

Kamilla Mrozowska urodziła się 28 stycznia 1917 r. w Petersburgu. Ojciec Janusz Józef Mrozowski był architektem, matka Halina – nauczycielką historii w szkołach średnich. Wspólnie z Izabellą Moszczeńską w okresie międzywojennym opracowała i przygotowała podręczniki historii dla szkół średnich. We wczesnym dzieciństwie (1918 r.) wraz z matką opuściła Petersburg i osiedliła się w Warszawie. Z tym też miastem K. Mrozowska była

¹ Por.: A. Meissner, *Profesor Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2002, nr 1–2; I. Szybiak, *Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2002, nr 1; K. Bartnicka, *Kamilla Mrozowska (28 I 1917–2 V 2002)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2002; R. Dutkova, *Kamilla Mrozowska (28 I 1917–2 V 2002)*, „Kwartalnik Historyczny” 2003, nr 2.

najsilniej związana emocjonalnie, chociaż spędziła tam tylko 26 lat swojego długiego życia.

Matka była czynnym nauczycielem, dlatego też sama zadbała o edukację na poziomie podstawowym swojej córki. W 1927 r. podjęła ona naukę w 8-klasowym Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. M. Konopnickiej w Warszawie. Ówczesne szkolnictwo polskie miało charakter państwowy, uwrażliwiało na potrzeby drugiego człowieka, kształtowało poczucie obowiązku i służby dla odrodzonego państwa. Po latach Kamilla Mrozowska tak wspominała szkołę: *Styl wychowawczy był prosty. Opierał się na kilku jedynie zasadach, ale za to niepodważalnych. Jakich? Na pierwszym miejscu był patriotyzm. Bezwzględna miłość ojczyzny i jej wolności. Był to jednak taki patriotyzm, którego drugą stroną stanowiła tolerancja, poszanowanie ludzkiej indywidualności. I ściśle zespolony z patriotyzmem kult „służby społecznej”, idei społeczeństwa. Przekonanie, że się żyje nie ze społeczeństwa, ale dla niego. Cudze kłopoty mają więc być ważniejsze od własnych, a sprawy drugiego człowieka pilniejsze od moich. Oznaczało to obowiązek udzielania pomocy każdemu, kto jest w kłopotach, z poświęceniem własnego czasu, nieraz własnego interesu. [...] W moim rozwoju szkoła odegrała rolę znacznie większą niż wszelkie przeżycia i wpływy, które przysłyły potem. To szkoła zdecydowała o moim nastawieniu do świata. Stamtąd wyniosłam wzory moralne i osobowe².*

Szkołę tę ukończyła w 1935 r. Jako absolwentka gimnazjum podjęła studia na Uniwersytecie Warszawskim. Wybrała historię. W wywiadzie dla „Nowej Szkoły” o wyborze tego kierunku studiów powiedziała: *Atmosfera historyczno-oświatowa – jeśli można tak powiedzieć – towarzyszyła mi od wczesnego dzieciństwa. Matka Moja była przecież nauczycielką historii. Być może to zadecydowało o wyborze kierunku studiów³.*

W trakcie nauki zetknęła się z wybitnymi historykami, a największy wpływ wywarli na nią Waclaw Tokarz i Maurycy Handelsman. W. Tokarz był badaczem wojskowości i historii politycznej przełomu XVIII i XIX wieku, a M. Handelsman – mediewistą oraz działaczem Towarzystwa Miłośników Historii. Włączał on swoich studentów do pracy naukowej – m.in. do opracowania bibliografii historii Polski do 1863 r., w czym uczestniczyła również K. Mrozowska⁴. W. Tokarz zaproponował jej opracowanie tematu Szkoły Rycerskiej jako pracy magisterskiej. Podjęła to zagadnienie, a gdy w 1937 r. jej opiekun naukowy zmarł, kontynuowała pisanie pod kierunkiem prof. M. Handelsmana. Ukończyła studia na Uniwersytecie Warszawskim w styczniu 1939 r. na podstawie pracy magisterskiej dotyczącej Szkoły Rycerskiej, uzyskując tytuł magistra filozofii w zakresie historii.

² Z. Szlachta, *Mistrz*, Warszawa 1984, s. 62.

³ S. Długolecki, *Przez historię do teraźniejszości – wywiad z prof. K. Mrozowską*, „Nowa Szkoła” 1978, nr 1, s. 19.

⁴ A. Meissner, *Profesor Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2004, nr 3–4, s. 237.

W ostatnich miesiącach studiów, tj. od października 1938 r. do czerwca 1939 r., z ramienia Instytutu Badań Spraw Narodowościowych pracowała w Archiwum Głównym w Warszawie⁵. W kwietniu znalazła zatrudnienie jako pracownik tymczasowy w Warszawskim Towarzystwie Miłośników Historii, ale tę pracę przerwał wybuch wojny.

Jak większość polskich nauczycieli znalazła się w strukturach podziemnej oświaty reprezentowanej przez Departament Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj. Wraz z matką podjęła działalność konspiracyjną w tajnych kompletach gimnazjalnych. Kompletety te zostały zorganizowane przez zespół nauczycielski byłego gimnazjum i liceum im. M. Konopnickiej, którego K. Mrozowska była absolwentką. Prowadziła tam zajęcia z historii i języka polskiego. Zebrania organizacyjne, a początkowo również część tajnych kompletów, odbywały się w mieszkaniu matki przy ul. Litewskiej. Do 1943 r. było ono miejscem spotkań działaczy konspiracyjnych, a nawet niektórzy przez pewien czas w nim mieszkali⁶. Równocześnie K. Mrozowska podjęła pracę nauczycielską w jawnym szkolnictwie zawodowym, tj. w prywatnej szkole handlowej J. Popielewskiej i J. Roszkowskiej oraz w Miejskiej Centrali Pisania na Maszynach. W okresie okupacji w 1941 r. ukończyła kurs stenografii i pisania na maszynach, co pozwoliło jej znaleźć legalną pracę w szkołach handlowych, gdzie wiedzę i umiejętności zawodowe zdobyte na kursie mogła przekazywać uczniom. Przy szkole handlowej również prowadzono tajne kompletety, na których uczyła historii i języka polskiego, przedmiotów zakazanych przez okupanta⁷. W roku 1942/43 przy gimnazjum J. Słowackiego na kompletach nauczwała historii, natomiast w Państwowej Szkole Kupieckiej jawnie uczyła pisania na maszynie, a historii – tajnie⁸.

8 października 1944 r. po powstaniu wraz z matką Haliną opuściła Warszawę w konwoju nadzorowanym przez Niemców. Udało jej się z niego uciec w okolicy Okęcia. Przedostała się do Grodziska Mazowieckiego, skąd pod koniec tego miesiąca przybyła do Krakowa⁹.

W Krakowie od października 1944 r. włączyła się w pracę na tajnych kompletach, na których uczyła historii. W listopadzie 1944 r. znalazła zatrudnienie jako nauczycielka w Państwowej Szkole Przemysłu Odzieżowego, prowadząc legalne zajęcia z historii ubiorów, Poza tym przekazywała uczniom wiedzę z zakresu historii, lecz w sposób tajny¹⁰. Od 1945 r. otrzymała posadę nauczycielki historii i nauki o Polsce i świecie współczesnym w IX Gimnazjum w Krakowie,

⁵ AUJ, PKEN, sygn. nr 26.

⁶ *Mrozowska Halina*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXII, Wrocław–Warszawa–Kraków, Ossolineum, 1977, s. 210.

⁷ AUJ, W Hum, sygn. 196, akta doktorskie K. Mrozowskiej.

⁸ Tamże,

⁹ Tamże, własnoręcznie napisany życiorys w dokumentacji przewodu doktorskiego.

¹⁰ AUJ, PKEN, sygn. nr 26.

na kursach dla dorosłych i w szkolnictwie zawodowym. Praca dydaktyczno-wychowawcza dawała jej wiele satysfakcji, osiągała w niej bardzo dobre wyniki¹¹.

W listopadzie 1945 r. K. Mrozowska zdawała egzamin państwowy na nauczyciela szkół średnich w Studium Pedagogicznym UJ. Składał się on z dwóch części – pisemnej i ustnej. W komisji przy egzaminie ustnym udział wzięli wybitni pedagodzy i psycholodzy. I tak: przewodniczącym był dr Władysław Heinrich, egzaminatorami: z pedagogiki ogólnej – prof. Zygmunt Mysłakowski, a z dydaktyki historii – prof. Kazimierz Piwowarski. Obydwa egzaminy zdała z wynikiem bardzo dobrym¹². Przygotowała również pracę pisemną pt. *Nauczająca i wychowująca rola nauczyciela*, z której otrzymała ocenę dobrą. Ogólny wynik egzaminu nauczycielskiego był bardzo dobry¹³.

W tym czasie, tj. od 1946 r. do 1948 r., brała aktywny udział w pracach Towarzystwa Opieki nad Młodzieżą Chłopską, pełniąc w nim funkcję sekretarki¹⁴.

W 1947 r. ukończyła 6-miesięczny kurs nauki o Polsce i świecie współczesnym, zorganizowany przez krakowskie kuratorium, dający jej możliwość nauczania tego przedmiotu w szkołach. Od września 1948 r. uczyła go w Ośrodku Szkolenia Zawodowego Przemysłu Metalowego. Praca nauczycielska dawała jej wiele satysfakcji, a *stanowisko nauczyciela szkoły średniej nie było dla nikogo degradujące*¹⁵.

Wielu nauczycieli tych szkół podejmowało prace naukowo-badawcze, dążąc do uzyskania stopnia doktora. Sama Mrozowska jako uczennica szkoły średniej w Warszawie miała nauczycieli z doktoratami. Ona podjęła podobną drogę swojego rozwoju. Obowiązki zawodowe związane z pracą dydaktyczną łączyła z pracą naukową. Gromadziła materiały archiwalne do swojej dysertacji doktorskiej w archiwach zniszczonej jeszcze Warszawy. Jej opiekunem naukowym była docent Uniwersytetu Jagiellońskiego Wanda Bobkowska, a po jej śmierci promotorem został mianowany profesor Jan Hulewicz.

K. Mrozowska zgodnie z wymogami przy postępowaniu doktorskim zobowiązana była do złożenia egzaminów. Jako przedmiot poboczny wybrała historię polityczną, a jako przedmiot główny – historię wychowania. Wynik rygorozum był dobry, dlatego *uchwalono dopuścić do promocji doktorskiej na podstawie upoważnienia Rady Wydziału i Senatu*¹⁶.

12 czerwca 1948 r. na podstawie przygotowanej rozprawy doktorskiej pt. *Życie wewnętrzne, organizacja pracy pedagogicznej i podstawy finansowe pierwszej szkoły wojskowej w Polsce 1765–1795* uzyskała stopień doktora filozofii. Praca została dobrze oceniona przez recenzentów. Prof. J. Hulewicz napisał: *Pra-*

¹¹ AUJ, S III, sygn. 246, opinia prof. J. Hulewicza z 20 VI 1953 r.

¹² AUJ, PKEN, sygn. 26.

¹³ Tamże.

¹⁴ AUJ, S III, sygn. 246.

¹⁵ Z. Szlachta, *Mistrz...*, s. 58.

¹⁶ AUJ, W Hum, sygn. 196.

ca jest udaną próbą ujęcia monograficznego dziejów Szkoły Rycerskiej, pomnaża w wielu punktach zasób wiadomości dawniej ustalonych w badaniach Mościckiego czy Miterzanki. Może być przyjęta jako praca doktorska¹⁷. Prof. H. Barycz z kolei wskazał, że Autorka potrafi krytycznie ocenić działalność Szkoły i poszczególnych członków zespołu nauczycielskiego [...], Praca p. Mrozowskiej stanowi cenny i rzetelny wkład do poznania dziejów szkolnictwa polskiego w epoce Oświecenia, zaleca się dobrą metodą, przejrzystym przedstawieniem i jako taka nadaje się w zupełności do dopuszczenia Autorki do egzaminu ścisłego na stopień dra filozofii¹⁸. Po kilkunastu latach zawartość tej pracy została znacznie poszerzona i opublikowana w 1961 r. pod tytułem *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego*. W tej monografii ukazała Mrozowska dzieje szkoły na tle porównawczym, wykazując – jak napisał A. Meissner – że w Polsce udało się wytworzyć własny oryginalny typ uczelni odpowiadający potrzebom i aspiracjom narodu¹⁹.

Po uzyskaniu doktoratu Kamilla Mrozowska zaangażowała się jako wolontariuszka, pracując przy tworzeniu biblioteki Seminarium Historii Najnowszej Oświaty i Wychowania UJ²⁰. Kolejne lata to czas zatrudnienia na stanowisku asystenta. I tak od 1 kwietnia 1949 r. do 31 sierpnia 1949 r. pracowała jako młodszy asystent przy Zakładzie Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty na Wydziale Humanistycznym UJ. Następnie od 1 września tego roku była starszym asystentem do 31 sierpnia 1950 r. Od 1 października 1950 r. do 30 października 1955 r. była zatrudniona jako starszy asystent kontraktowy przy Zakładzie Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty. Po jego likwidacji pracowała na tym samym stanowisku w Katedrze Oświaty i Kultury Dorosłych, a następnie przy Katedrze Pedagogiki. Chciano ją przenieść do Instytutu Historii, ale: *Przenoszenie – jak napisał J. Hulewicz – musi być uznane za utrudnianie w możliwościach pracy młodej kadry naukowej w zakresie nauk pedagogicznych, której potrzebę wielokrotnie akcentowano z naciskiem ze strony kompetentnych czynników oficjalnych w czerwcu 1953 r. w Warszawie*²¹. Nadal więc pozostała (do roku akademickiego 1955/56) członkiem zespołu Katedry Historii Nauki i Oświaty UJ. Obowiązywała ją na tym stanowisku praca dydaktyczna w wymiarze 30 godzin zajęć ze studentami tygodniowo. W październiku 1955 r. została adiunktem w Katedrze Pedagogiki. Opiekowała się wówczas księgozbiorem dawnego Seminarium Historii Najnowszej Oświaty i Wychowania UJ liczącym około 5000 tomów. Od 1957 r. przez okres pięciu lat dodatkowo pracowała w Zakładzie Historii Nauki PAN, początkowo na pół etatu jako adiunkt a następnie docent²².

¹⁷ AUJ, W Hum, sygn. 196, recenzja pracy doktorskiej J. Hulewicza z 19 maja 1948 r.

¹⁸ AUJ, W Hum, sygn. 196, recenzja pracy doktorskiej H. Barycza z 20 maja 1948 r.

¹⁹ A. Meissner, *Profesor...*, „PHO”, s. 240.

²⁰ AUJ, S III, sygn. 246, opinia prof. J. Hulewicza z 23 III 1949 r.

²¹ Tamże, pismo prof. J. Hulewicza z 20 VI 1953 r.; Por. W. Szulakiewicz, *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków 2006, s. 53.

²² AUJ, WFH, sygn. 32.

Kamilla Mrozowska w 1953 r. wzięła udział w Zjeździe Młodych Pedagogów, Psychologów i Historyków Wychowania w Warszawie. Została tam wybrana do stałego Ogólnopolskiego Komitetu Młodzieżowego środowisk pedagogicznych w Polsce. Podczas zjazdu przedstawiła swoją pracę o działalności pierwszych nauczycieli świeckich w Polsce w dobie Komisji Edukacji Narodowej, która, jak napisał profesor Hulewicz, *spotkała się z powszechnym uznaniem*²³. W tym samym czasie opracowała działalność pedagogiczną Michała Hubego; tekst ten oddała do druku w „Przeglądzie Zachodnim”²⁴. Te dwa przygotowane przez K. Mrozowską opracowania były również przedstawione na posiedzeniu PAU i stały się przedmiotem dyskusji podczas spotkań członków Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce PAU²⁵.

Prace badawcze K. Mrozowskiej od początku jej aktywności naukowej dotyczyły okresu oświecenia w Polsce. To dzięki tematyce pracy magisterskiej i doktorskiej zainteresowała się tą epoką. *Ciągle pozostawianie w kręgu tych materiałów, tej literatury, analiza tego rodzaju źródeł sprawiło, że moje – wspominała po latach K. Mrozowska – zainteresowanie oświeceniem stało się jakieś bardzo żywe i niewygasające. W moim przekonaniu w oświeceniu jest zresztą tyle nowatorskich myśli, tyle bardzo interesujących koncepcji zachowujących – ostrożnie, ale trzeba to tak sformułować – aktualność po dzień dzisiejszy, że praca nad nimi, próba dogłębnego poznania, daje dużo satysfakcji. To nie przesada, że nie ma prawie dziedziny życia, z której ślady, nie prowadziłyby do tej epoki*²⁶.

Docenturę przyznano jej 30 stycznia 1958 r. po opublikowaniu pracy pt. *Walka o nauczycieli świeckich w dobie KEN na terenie Korony* (Wrocław 1956). Od następnego miesiąca została zatrudniona jako docent etatowy w Katedrze Historii Nauki i Oświaty na Wydziale Filozoficznym UJ. W 1966 r. została mianowana profesorem nadzwyczajnym. Postępowanie w sprawie nadania tytułu profesora zwyczajnego w zakresie nauk humanistycznych wszczęto w marcu 1975 r. i po trzech latach ten tytuł jej nadano i powołano na stanowisko profesora zwyczajnego w UJ w Krakowie.

Dorobek naukowy prof. K. Mrozowskiej obejmuje ponad 150 publikacji²⁷. Składają się na niego prace monograficzne, wydawnictwa źródłowe, artykuły i rozprawy, opracowania biograficzne oraz prace popularnonaukowe. Specjalizowała się w zakresie historii wychowania. Obszary zainteresowań badawczych i związane z tym jej dokonania naukowe można podzielić na trzy główne obszary²⁸.

²³ AUJ, S III, sygn. 246, opinia prof. J. Hulewicza z 20 VI 1953 r.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ S. Długolecki, *Przez historię...*, s. 19.

²⁷ A. Meissner przedstawił dokonania badawcze K. Mrozowskiej w okresie jej aktywności naukowej w „Rozprawach z Dziejów Oświaty” z 1989 r. (t. XXXII) w artykule *W kręgu myśli naukowej Profesor Kamilli Mrozowskiej*. W powyższym tekście przedstawiam tylko wybrane publikacje.

²⁸ Tamże.

1. Swą pracę koncentrowała – jak już wyżej wspomniano – wokół zagadnień związanych z tradycjami polskiego oświecenia. Była to najważniejsza dziedzina jej zainteresowań naukowych, już od okresu studiów uniwersyteckich. Pytana po latach dlaczego zainteresowała się oświeceniem, powiedziała: *W nauce jest tak zawsze, na tym polega jej urok. Im bardziej zagłębia się człowiek w jakiejś dziedzinie, współżyje z jakimś problemem, tym bardziej się on rozszerza, tym więcej rodzi się pytań, na które trzeba szukać odpowiedzi. Każda zaś z nich niesie ze sobą następne pytanie. Wiedza o Oświeceniu mimo ogromnej liczby opracowań ma zresztą wciąż dotkliwie luki. Staram się przyczynić do ich przynajmniej częściowego wypełnienia*²⁹. Jej prace badawcze wiązały się głównie z kwestiami reform szkolnych KEN, powstawaniem w Polsce nowoczesnego zawodu nauczycielskiego, szkolnictwem średnim oraz uniwersytetami.

Pierwszą publikację z tego zakresu, zatytułowaną *Rys działalności pedagogicznej Michała Hubego (1737–1807)*, wydano w 1953 r. w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”³⁰. W 1956 r. ukazała się monografia *Walka o nauczycieli świeckich w dobie KEN na terenie Korony*. W pracy tej przedstawiony został zarówno system kształcenia nauczycieli, jak również ich działalność pedagogiczna na tle całokształtu pracy szkół średnich. Była to pierwsza praca monograficzna Mrozowskiej, ważna i cenna dla badaczy oświecenia do chwili obecnej. W 1961 r. wydano *Szkołę Rycerską Stanisława Augusta Poniatowskiego 1765–1794*. Napisanie jej wiązało się z trudnościami dotarcia do bazy źródłowej. Archiwum tej szkoły w okresie II wojny światowej zostało zniszczone. Mimo niekompletnych materiałów K. Mrozowska przedstawiła jej pracę i działalność na tle porównawczym. W 1985 r. ukazała się obszerna monografia pt. *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783–1793*. Jak napisał A. Meissner, *jest to synteza dotychczasowych badań Kamilli Mrozowskiej. W tej pracy dokonana ponownej analizy źródeł i ich ponownego odczytania. Ukazała wcześniejszy stan wyjściowy i na tym tle ukazała funkcjonowanie systemu szkolnego po 1783 r.*³¹

2. Drugim nurtem badań, kontynuującym i rozszerzającym pierwszy krąg jej zainteresowań, były dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego i jego pracownicy w okresie XIX w. oraz – w ograniczonym zakresie – dzieje Uniwersytetu Wileńskiego. Mrozowska była współautorką wielkiej jubileuszowej syntezy z okazji 600-lecia powstania Akademii Krakowskiej zatytułowanej *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1850* (Kraków 1965). W tomie II pod red. K. Opalka opracowała pierwszą połowę XIX stulecia. Przygotowała też część *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795–1850*. Jest to pionierskie opracowanie, pierwsza w polskiej historiografii synteza dziejów UJ od końca

²⁹ S. Długolecki, *Przez historię...*, s. 19.

³⁰ W. Szulakiewicz, *Historia oświaty...* s. 163.

³¹ A. Meissner, *W kręgu myśli...*, s. 99.

XVIII do połowy XIX stulecia. Oprócz rozpraw i artykułów poświęconych profesorom, kuratorowi Józefowi Załuskiemu wydała też monografię *Józef Maciej Brodowicz. Z dziejów organizacji nauki i nauczania w Wolnym Mieście Krakowie* (Wrocław 1971). Analizowane zagadnienia ujmowała szeroko na tle porównawczym, opierając się na rzetelnych badaniach źródłowych.

3. Kolejnym obszarem jej zainteresowań były zagadnienia związane z utrzymaniem rangi historii wychowania jako dyscypliny naukowej i jako przedmiotu uniwersyteckiego kształcenia przyszłych nauczycieli. Interesowały ją zagadnienia metodologiczne w tej dyscyplinie wiedzy. Znaczące były jej publikacje: *Rola historii wychowania w kształceniu pedagogicznym. Przeszłość, stan obecny i postulaty* („Rocznik Nauk Pedagogicznych” 1971), *Co dalej z historią wychowania* („Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983). Nawiązywała do poglądów Stanisława Kota, traktując je jako część szeroko rozumianych dziejów kultury, która dawała możliwość wykrywania wzajemnych związków między oświatą a prądami umysłowymi i ruchami społecznymi, [była dyscypliną – E. S. D.] bez której nie sposób zrozumieć wielu zjawisk społecznych. [...] Wyrażała swoje przekonanie, że dyscyplina, którą reprezentuje, odgrywa znaczącą rolę w kształceniu pedagogicznym, nie tylko pedagogów, lecz wszystkich bez wyjątku nauczycieli³².

Po przejściu na emeryturę w 1987 r. aż do 2001 r. nadal była aktywną naukowo. Opublikowała kilkanaście prac, w tym wydawnictwa popularnonaukowe, m.in.: *By Polaków zrobić obywatelami* (Kraków 1993). Na potrzeby studentów uczelni technicznych uczestniczących w kursach dających uprawnienia nauczycielskie przygotowała skrypt *Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI–XX wieku* (Kraków 1998). W tym samym roku Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN w Warszawie wydało *Listy z prowincji. Korespondencja wizytatorów generalnych, rektorów i nauczycieli ze Szkołą Główną 1779–1794*. Kamilla Mrozowska wniosła znaczący wkład w upowszechnianie materiałów źródłowych. Opracowała obszernie wprowadzenie m.in. do *Powinności nauczyciela oraz wyboru mów i pism* Grzegorza Piramowicza i do *Myśli o wychowaniu* J. Locke’a.

W 1993 r. w lutym w Rembertowie odbył się I Zjazd Pedagogiczny Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego zorganizowany przez Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego. W sekcji historii wychowania uczestniczyła prof. K. Mrozowska. Aktywnie włączyła się do merytorycznej części obrad, dotyczących białych plam w najnowszej historii wychowania. Podejmowała dyskusję z przedstawicielami młodszego pokolenia, wskazując na konieczność badań naukowych określonych obszarów, niemających do tej pory odzwierciedlenia w literaturze.

Z okazji 75. rocznicy utworzenia Katedry Pedagogiki UJ na konferencji naukowej wygłosiła referat pt. *U początków zawodu nauczycielskiego*. Było to ostatnie wystąpienie naukowe Profesor, a jego tekst ukazał się w pracy zbioro-

³² A. Meissner, *Profesor...*, „PHO”, s. 241.

wej pt. *Mysł pedagogiczna przełomu wieków* pod redakcją Tadeusza Aleksandra w 2001 r.

29 października 1998 r. odbyła się w auli Collegium Maius UJ uroczystość odnowienia doktoratu Kamilli Mrozowskiej. Zgromadziła ona uczniów i przedstawicieli całego polskiego środowiska historyków wychowania. Promotorem był Julian Dybiec, który wygłosił laudację prezentującą zarówno elementy biografii, jak i jej dorobek naukowy³³.

Profesor Andrzej Meissner – jej uczeń – omawiając osiągnięcia naukowe, napisał: *Jej prace naukowe oparte na gruntownych badaniach, szerokiej bazie źródłowej, metodologicznie bardzo dojrzałe, są wzorem dla młodych adeptów nauki. Jest naukowcem-humanistą w szerokim tego słowa znaczeniu i szerokim wymiarze, dzięki czemu Jej dorobek naukowy jest istotnym wkładem w rozwój polskiej humanistyki*³⁴.

K. Mrozowska była osobą bardzo zaangażowaną w życie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Była inicjatorką utworzenia Międzywydziałowego Studium Kulturalno-Oświatowego na UJ. W latach 60. minionego stulecia rozwinęły się placówki kulturalno-oświatowe, takie jak: domy kultury, kluby, świetlice, szkolnictwo dla dorosłych. Brakowało jednak osób przygotowanych merytorycznie i metodycznie do organizowania ich pracy oświatowej. Dlatego uniwersytety posiadające kadre dydaktyczną podjęły inicjatywę umożliwienia zdobycia studentom – w ramach międzywydziałowych studiów – wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia w nich pracy. Było to wówczas koniecznością, gdyż specjalności andragogiczne, kulturalno-oświatowe na kierunku pedagogiki kształciły nieliczną grupę studentów. O utworzenie studium zabiegała na Uniwersytecie Jagiellońskim właśnie K. Mrozowska. Utworzono je w 1966 r., a ona od początku do 1972 r. była jego kierownikiem³⁵. W zajęciach uczestniczyli studenci z różnych wydziałów UJ oraz innych krakowskich uczelni. Magnesem przyciągającym do zapisania się do Studium był niezwykle interesująco opracowany program zajęć oraz kadra dydaktyczna. Byli to znaczący wówczas krakowscy artyści, muzycy, rzeźbiarze związani z uczelniami artystycznymi Krakowa, jak również pracownicy UJ³⁶. Sama Mrozowska już wcześniej współpracowała z Państwowym Studium Kulturalno-Oświatowym i Towarzystwem Wiedzy Powszechnej, a od lutego 1967 r. należała do zespołu rzeczoznawców do spraw Międzywydziałowych Studiów Kulturalno-Oświatowych w Uniwersytetach³⁷. Była jedną z pierwszych w Polsce osób, która pragnęły, by rozwijająca się wówczas praca oświatowa oparła się na rzetelnych i fachowo przygotowanych pracownikach.

³³ J. Dybiec, *Profesor Kamilla Mrozowska*, „Biuletyn Historii Wychowania” 1999, nr 1–2, s. 43.

³⁴ A. Meissner, *Profesor...*, s. 100.

³⁵ AUJ, WFH, sygn. 32.

³⁶ Na podstawie wspomnień i własnych doświadczeń autorki – pracownika tegoż Studium.

³⁷ AUJ, WFH, sygn. 32.

W roku akademickim 1972/73 prof. Kamila Mrozowska została dyrektorem Instytutu Pedagogiki³⁸. W tym czasie nastąpiła reorganizacja studiów pedagogicznych i nauczycielskich. W okresie 6 lat sprawowania przez nią tej funkcji Instytut znacząco zmienił się i rozwinął. Utworzony został kierunek pedagogika kulturalno-oświatowa, co wpłynęło na rozszerzenie badań o problematykę pozaszkolnego kształcenia dorosłych, oraz pedagogika specjalna. Zmiany organizacyjne spowodowały modyfikację w zakresie dydaktyki. Jako kierująca Instytutem K. Mrozowska włączyła się w opracowanie nowych projektów kształcenia pedagogów w związku z reformą systemu edukacji narodowej. W Instytucie powstały trzy podzespoły, które na podstawie umów zawartych z koordynatorem II stopnia (Instytutem Kształcenia Nauczycieli w Warszawie, Uniwersytetem Warszawskim, Uniwersytetem Poznańskim) opracowywały koncepcję dwuletniego studium specjalizacji kierunkowej. Wraz z siedmioosobowym zespołem powołanym przy UJ, w ramach tych badań, dyrektor Instytutu Pedagogiki podjęła się opracowania modelu nauczyciela przyszłej dwuletniej szkoły specjalizacji kierunkowej. Jak stwierdziła w wywiadzie: *w dotychczasowej literaturze pedeutologicznej stosunkowo mało miejsca poświęcano sylwetce nauczyciela szkoły średniej. My wyszliśmy od zbadania stanu istniejącego. [...] Po zakończeniu badań empirycznych i skonfrontowaniu ich rezultatów z koncepcjami programowymi dwulatki, przystąpimy do właściwego zadania, tzn. opracowania modelu nauczyciela i modelu jego kształcenia*³⁹.

Od roku akademickiego 1972/73 do 1976 r. K. Mrozowska prowadziła seminarium doktoranckie w ramach Studium Doktoranckiego zorganizowanego wspólnie przez Instytut Pedagogiki UJ i WSP w Krakowie. Dla słuchaczy tego Studium prowadziła wykłady z dydaktyki szkoły wyższej⁴⁰. Przez okres trzech lat seminaria doktoranckie odbywały się regularnie co dwa tygodnie. W początkowej fazie uczestniczyło w nich 8 osób, ale przewody sfinalizowała połowa. SeminaRIA były prowadzone tak, by przygotować do pracy naukowej z zakresu historii wychowania, bowiem nikt spośród uczestników nie posiadał w tym zakresie wcześniejszych doświadczeń. Każdy podczas seminariów prezentował przygotowany wcześniej referat, związany tematycznie z zaproponowanym przez Profesor Mrozowską tematem rozprawy doktorskiej, i wokół niego toczyła się dyskusja. Najczęściej rozmowy te były powiązane z zainteresowaniami zarówno studenta, jak i promotorki, dotyczyły również okresu oświecenia⁴¹. Były to problemy pośrednio związane z ukończoną specjalnością studiów magisterskich, np. dla

³⁸ Formalnie była pracownikiem Instytutu Historii UJ, bowiem Zakład Historii Oświaty i Kultury wchodził w strukturę tegoż Instytutu.

³⁹ S. Długolecki, *Przez...*, s. 21; K. Mrozowska, *Instytut Pedagogiki*, „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1976, nr 4, s. 5.

⁴⁰ AUJ, WFH, sygn. 32.

⁴¹ Osobiste wspomnienia autorki artykułu, uczestniczki seminarium doktorskiego prowadzonego przez prof. K. Mrozowską.

absolwenta specjalności andragogika mogła to być *Popularyzacja wiedzy przez profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce nowożytnej 1773–1918*. Były to najczęściej tematy wcześniej niepodejmowane i nieopracowane.

Pani Profesor wykazywała dużą cierpliwość wobec wszystkich uczestników, czasami nieporadnie prezentujących swoje „dokonania” badawcze. Bardzo wnikliwie wszystko, co zostało napisane, czytała. Doktorantów wprowadzała w wielki świat nauki zarówno poprzez włączanie ich do aktywnego udziału w konferencjach krajowych i międzynarodowych, jak i pomoc w publikowaniu artykułów naukowych w ówczesnych ważnych periodykach pedagogicznych i historycznych⁴².

Była dla swoich doktorantów autorytetem. Ceniliśmy ją jako człowieka niezwykle tolerancyjnego, życzliwego i wspomagającego. *Jako nauczyciel akademicki – jak napisał A. Meissner – zachęcała zawsze do wysiłku intelektualnego, do zgłębiania przeszłości i tradycji dziedzictwa oświatowego. Dopiero po latach zrozumieliśmy, że w tej tradycji zawarte są wartości intelektualne i moralne, z której przyszli nauczyciele, a zwłaszcza profesjonalni pedagodzy powinni czerpać inspiracje do swej działalności zawodowej i naukowej*⁴³.

W 1976 r. objęła kierownictwo Zakładu Historii Oświaty i Kultury w Instytucie Historii UJ. Tę funkcję pełniła do przejścia na emeryturę, tj. do 1987 r.

K. Mrozowska zaangażowała się również w działalność Ligi Kobiet. Była wiceprzewodniczącą Zarządu Wojewódzkiego w Krakowie i członkiem Zarządu Głównego w Warszawie. W Krakowie kierowała komisją kulturalno-oświatową przy Zarządzie Wojewódzkim LK. W 1966 r. z jej ramienia wzięła udział w Kongresie Kultury, aktywnie uczestnicząc w dyskusji panelowej⁴⁴. Często była prelegentką, popularyzując naukowe osiągnięcia polskich kobiet. Jako jedna z pierwszych w polskiej historiografii zajęła się tym zagadnieniem naukowo. Opracowała i wydała książkę *Sto lat działalności kobiet polskich w oświacie i nauce* (1971). Pracą tą spopularyzowała w szerokich kręgach postacie najwybitniejszych Polek zasłużonych dla rozwoju nauki. W kolejnych publikacjach przybliżała czytelnikom nowe sylwetki kobiet uczonych⁴⁵. W 1969 r. uczestniczyła w Światowym Kongresie Kobiet w Helsinkach, jako członek 7-osobowej delegacji polskiej⁴⁶.

Od zakończeniu wojny była członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego. Kiedy podjęła pracę w Uniwersytecie Jagiellońskim, działała w Zakładowej Organizacji Związkowej, Była przewodniczącą Rady Oddziałowej ZNP Wydziału Filozoficzno-Historycznego. W latach 1983–1996 była członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki PAN. Przez pięć lat (od 1983 r.) przewodniczyła krakowskiemu oddziałowi Komisji Nauk Pedagogicznych PAN. Była również

⁴² Autorka była uczestnikiem tego seminarium przez 3 lata.

⁴³ A. Meissner, *Kamilla Mrozowska...*, „PHO”, s. 239.

⁴⁴ AUJ, WHF, sygn. 32.

⁴⁵ J. Dybiec *Profesor...*, s. 42.

⁴⁶ J. Dybiec, *Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Studia Historyczne” 2002, nr 3–4, s. 352.

członkiem Komitetu Historii Nauki PAN oraz przez dwie kadencje członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN⁴⁷.

Będąc emerytowanym profesorem, współpracowała z Centrum Młodzieżowym im. H. Jordana w Krakowie, wygłaszała prelekcje dla uczniów szkół średnich przygotowujących się do konkursu wiedzy o UJ. Utrzymywała kontakty z historykami wychowania z Uniwersytetu Warszawskiego i PAN. Wspierała młodsze pokolenie historyków wychowania, udzielając rad, wskazówek, inspirując do podejmowania badań naukowych. Można było zawsze liczyć na jej pomoc i wsparcie, nawet w trakcie rozmowy telefonicznej. W latach 90. minionego wieku współpracowała z Wyższą Szkołą Humanistyczną im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusk⁴⁸, a w ostatnich latach życia była profesorem tej uczelni⁴⁹.

Za swoje zasługi dla Uniwersytetu Jagiellońskiego i dla nauki polskiej odznaczona została: Złotym Krzyżem Zasługi w 1969 r., Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Medalem Komisji Edukacji Narodowej w 1973 r., a w 1974 r. otrzymała tytuł Zasłużony Nauczyciel PRL.

Była mistrzem dla osób, które miały okazję pod jej kierunkiem podejmować prace badawcze, współpracować z nią, które wprowadzała w świat nauki. Była autentycznie, całą sobą zaangażowana w pracę badawczo-naukową. W kontaktach ze swoimi uczniami wytwarzała bliską więź, co powodowało, iż cieszyła się uznaniem i dużym autorytetem. Będąc na emeryturze, zawsze służyła swoim bogatym doświadczeniem młodszym historykom wychowania, cieszyła się ze spotkań z nimi. Była osobą otwartą na innych i bardzo tolerancyjną. Wydaje się, że podsumowaniem tych rozważań dotyczących wspaniałego badacza, mistrza, ale również człowieka mogą być słowa K. Twardowskiego, które w pełni oddają postawę prezentowaną przez całe życie przez profesor Kamillę Mrozowską: *Nauczyciel uniwersytecki jest przede wszystkim sługą prawdy obiektywnej, przedstawicielem jej i głosicielem wśród młodzieży i społeczeństwa. Służba to szczytna i niezmiernie zaszczytna, ale zarazem, wymagająca nie tylko odpowiednich kwalifikacji intelektualnych i stosownej wiedzy fachowej, lecz także wielkiego hartu ducha i silnego charakteru. Kto się zaciąga pod sztandar nauki, musi się wyrzec wszystkiego, co mogłoby go zepchnąć z drogi sztandarem tym wskazywanej*⁵⁰.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne i drukowane:

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

⁴⁷ AUJ, WFH, sygn. 32; J. Dybiec, *Kamilla Mrozowska...*, s. 352.

⁴⁸ A. Meissner, *Profesor...*, s. 237.

⁴⁹ I. Szybiak, *Kamilla Mrozowska...*

⁵⁰ Cyt. za: K. Olbrycht, *Współczesne pytania wokół relacji mistrz-uczeń*, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” 1998, nr 2 (58).

Mrozowska K., *Instytut Pedagogiki*, „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1976, nr 4.

Przez historię do terażniejszości. Wywiad z prof. K. Mrozowską przeprowadzony przez Sławomira Długołęckiego, „Nowa Szkoła” 1978, nr 1.

Teczka akt doktorskich,teczka egzaminów nauczycielskich.

Teczka akt osobowych K. Mrozowskiej,

Opracowania:

Bartnicka K., *Kamilla Mrozowska (28.I.1917–2.V. 2002)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2002, t. XLI.

Dutkova R., *Kamilla Mrozowska (28 I 1917–2 V 2002)*, „Kwartalnik Historyczny” 2003, nr 2.

Dybiec J., *Profesor Kamilla Mrozowska*, „Biuletyn Historii Wychowania” 1999, nr 1–2.

Dybiec J., *Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Studia Historyczne” 2002, nr 3–4.

Meissner A., *Profesor Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2004, nr 3–4.

Meissner A., *Profesor Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2002, nr 1–2.

Meissner A., *W kręgu myśli naukowej Profesor Kamilli Mrozowskiej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. XXXII.

Mrozowska Halina, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXII, Wrocław–Warszawa–Kraków, Ossolineum, 1977.

Naglik I., *Mrozowska Kamilla (1917–2002)*, w: *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, pod red. A. Meissnera i W. Szulakiewicza, Toruń 2008.

Szulakiewicz W., *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków 2006.

Szulakiewicz W., *Uroczystość Odnowienia Doktoratu Profesor Kamilli Mrozowskiej*, „Biuletyn Historii Wychowania” 1999, nr 1–2.

Szybiak I., *Kamilla Mrozowska (1917–2002)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2002, nr 1.

Kamilla Mrozowska (1917–2002) – teacher – scholar – master

Summary

Kamilla Mrozowska was born in Petersburg in 1917 and died in Krakow in 2002. She graduated from Warsaw University with a diploma in History. During the Second World War she was involved in secret teaching in Warsaw. She connected her scientific activity with the Jagiellonian University of Krakow, where she earned the degree of Doctor of Philosophy in 1948. In 1958, she was nominated for the post of Associate Professor (*Docent*), and in 1978 – was conferred the title of Full Professor. She specialized in the history of education and

child rearing. The majority of her research dealt with the traditions of the Polish Enlightenment and the history of the Jagiellonian University. They concern problems connected with maintaining history of education as an independent scientific discipline. She was an active organizer of scholarly life at the Jagiellonian University and the initiator of establishing the Inter-Departmental Cultural-Educational Study in 1966 at the University. She held the post of Head of the Institute of Pedagogy at the Jagiellonian University from 1972–1978. She was very active at popularizing knowledge as a member of *Liga Kobiet Polskich* [Polish Women's Association]. She will be remembered by her students as an excellent teacher and tutor, a master, who set the direction for many Polish historians of education and child rearing.

Keywords: historian of education, university teacher, researcher of the Polish Enlightenment.